

SIGITAS GEDA: IŠ TOLIAU IR IŠ ARČIAU

Šias pastabas apie Sigitą Gedą poeziją norėčiau padalyti į dvi dalis. Iš pradžių mėginsim bendrais bruožais nupiešti Gedos kūrybinį profilį, kreipdami specialų dėmesį į ypatingą jo poetinės vaizduotės pobūdį – jo keistą talentą, sugebėjimą taip užlaužti tikrovės spindulį savo sąmonės prizmėje, kad visiems pažįstama pilka butis išsibarsto niekur nematytais vaizdais, pasakų vaivorykštės spalvomis. Iš to Gedos polinkio savaip perauti gyvenimo juostą kyla ir jo poezijos tematika, ir kalba, ir galų gale idėja, t. y. žmogaus vertės ir jo uždavinio supratimas. Po to stengsimės iš arčiau pažvelgti į Gedos poetinę „dirbtuvę“, ilgiau apsistodami prie poros jo eilėraščių, vieno iš knygos *26 rudens ir vasaros giesmės*, o antro – iš ciklo *Nakties žiedai*.

Savotiška Gedos kūrybinė vaizduotė reiškiasi dviejose plotmėse: kalbos vartosenoj ir metaforų, poetinių vaizdų sudaryme. Tai dvi pusės to paties poezijos audinio, ir jos abi Gedos poezijoje iš pirmo žvilgsnio atrodo lyg ir nepatrauklios, užgaunančios „išauklėtam skoniui“ įprastas grožio normas ir apskritai visų priimtų vaizdų logikos, žodžių sąryšio supratimą. Pirmoj Gedos knygoj *Pėdos*, išėjusioj 1966 m., skaitytojo akis protarpiais užkliūva už tariamai vaikiškų, „kampuotų“ posakių, kurie nustebina ir sutrikdo dėmesį. Štai, pavyzdžiui, Geda aprašo Lietuvos atsiradimą:

*Raudonas ir žalias,
Kuprotas, kaip krabas
Pašoka į viršų
Lietuviškas kraštas.
(Pėdos, p. 6)*

Nepriimta ir nesklandu poezijoje kalbėti apie kloniais ir kalvomis banguojantį Lietuvos gamtovaizdį, kur, kaip žinome, „miškais lyg rūta kalnai žaliuoja“, kad jis „kuprotas“ ir priedo „kaip krabas“. O „pašoka į viršų“ mūsų kalbos vartosenoj tai gal koks piemuo iš kerčios arba piktas dėdė smuklėj, bet tik jau ne graži ta mūsų brangi tėvynė. Tas rupus poetinės kalbos paviršius dengia ir gilesnę žodžių „nesantaiką“, kur į logiškai priimtina sakinio eigą netikėtai įsiterpia su ja nesusieti, jai nepriklausantys elementai. Pažiūrėkime, kaip toj „kuprotaj Lietuvos slenka dienos:

*Dešimt brolių maukė pieną,
Ežere vėžys. Per dieną
Zujo kiškiai po dirvoną,
Karvė – kasėsi į tvorą.
(Pėdos, p. 20)*

Gedai negana, kad tie broliai pieną „maukia“, užuot juo gražiai vaišinęsi, kaip poezijoje pridera, ir kad karvė (o ne miela žalmargėlė) į tvorą taip nedailiai kasosi. Jam dar reikia, kad pačiam gamtovaizdžio panoramos vidury, nematomas ir niekieno nekviestas, tūnotų ežere vėžys, kableliu taip nelauktai prikabintas prie sakinio apie brolius. Apskritai Gedos pasaulyje tų karvių ir kitų, dažnai gana fantastiškų gyvūnų, kartais atrodo labai daug, tiek, kad po kurio laiko skaitytojas pradeda įtarti, ar nepakliuvo jis į kažkokį keistą jam nepažįstamą kraštą, kuriame jo paties, kaip dominuojančio ir atskiro individo, egzistencijai gresia neaiškus pavojus. Štai to krašto vaizdas paskutiniame *Pėdų* eilėraštyje:

Buvau į Lietuvą išėjęs.
Ten paukščiai, moterys ir vėjas.
Į dieną visos karvės ėjo,
Ir vėju siautė ir plazdėjo
Didžiulis – rudas – vieversys.

Ilgi sparnai ir upės plakės,
Ir visos moterys – plaštakės.
Žole apaugo mano akys,

Ir iš pačios gelmės žolėj
Raudoni vertės gyvuliai.

Ar aš buvau, ar nebuvau,
Ar molio sapną sapnavau?
(*Pėdos*, p. 54)

Kartą pajutę, kad Gedos poezijos pasaulis, nepaisant visų tų natūralistinių pasakymų, kažkuo iš esmės labai skiriasi nuo mums įprastos tikrovės, pradėdame suprasti, kad jis gali turėti ir savąją logiką, pagal kurią tas ežero dugno vėžys iš tiesų sudaro vientisą paslėptos prasmės grandinę su dešimčia brolių, pieną maukiančių. Tame pasaulyje, panašiam į sapną, neįmanomybė, stebuklas gali atrodyti kasdienišku, tiesiog buitiniu reiškiniu. Kokiu būdu tas mažytis vieversys taip staiga vėju išsiplėtė per visą dangų? Kaip jo sparnai išsitiesė ir susiliejo su gamtovaizdžiu, kad galima vienu atsikvėpimu sakyti: „ilgi sparnai ir upės plakės“, tartum upė ir sparnas būtų vienas kito atspindys ar net tęsinys (juk abu sujungiami tuo pačiu, tiek skridimą, tiek ir bangų judesį išreiškiančiu veiksmažodžiu „plakės“)? Kodėl tą slaptą giminybę tarp vėjo, upės ir milžiniškų sparnų tęsia moters figūra, sujungta rimu ir metafora su prieš tai einančiais vaizdais: „plakės – plaštakės“? Ieškodami slaptažodžio į tą burtų pasaulį, aptiksime žodį „meilė“, kaip jį gal vartotų vaikai, dar neapsipratę su suaugusių žmonių logikos taisyklėmis apribotu kalbos siaurumu. Juk vaiko vaizduotėj labai mylimas daiktas gali staiga išaugti nepaprastai didelis, per visą kiemą, kaip motinos atvaizdas vaikų darželio piešiniuose. Šita meilės perspektyva ir proporcija, ir logika galbūt ir valdo Gedos eilėraščių pasaulį ir galbūt ji teisingesnė, t. y. labiau atitinka galutinę žmogų reikšmingą tikrovę negu fizikos, gramatikos ar pašybos dėsniai, išmukti gimnazijoje. Gal ta vaikiška meilė nežino, kad posakiai „pašoka į viršų“ arba „maukia pieną“, taip gyvai ir vaizdingai išreiškiantys jausmą ir judesį, laikomi nepriimtinais poetišką kalboj. Geda, aišku, žino ir tyčia už tą vaikiškos meilės pasaulėžvalgą apsisprendžia, todėl, kad jis pats gal taip jaučiasi, ir dar todėl, kad jam, kaip menininkui, ji atveria daug naujų ir turtingų galimybių.

Iš jų pati svarbiausia yra galimybė naujai, taip, kaip kadaise žmonija savo vaikystėje, tapti mito kūrėju. Mitologinės figūros panašios į vaikų vaizduotėje išaugančiai tuo, kad jų forma, jų savitarpio santykiai ir santykiai su gamtos įstatymais yra valdomi savitos logikos, kuri tiksliai atitinka vidinę žmogaus jausmų ir išgyvenimų struktūrą, nors ir kaip fantastiški ir neįmanomi tie santykiavimai ir formos galėtų atrodyti žiūrint į juos be jausmo, iš šalies. Kada milžinas vyturys, tapęs meilės išraiška, susilieja su vėju, moterim, drugeliu ir žeme, tai visai natūralu, kad stebėtojas, kuris taip juos gali matyti, ir pats tos meilės išraiška tampa, su viskuo susijungia, taigi tada gali ir net turi taip įvykti, kad, jam bežiūrint, „žole apauga akys“. Žiūrėjimas ir kūrimas iš tiesų tokioj plotmėj yra tas pat; užtat ir verčiasi iš tos žolės akių gelmėj raudoni gyvuliai. Jie, kaip ir pats vieversys, tampa mitologinėmis figūromis, ne pasiskolintomis iš jau žinomų, knygose užrašytų senų mitų, bet paties Gedos naujai sukurtomis. Tuo jis padeda savo mitologijai kelis kertinius akmenis.

O spalvos, raudona ir žalia, gražina mus į jau cituotą posmelį apie Lietuvos atsiradimą. Dabar, skaitydami jį ne su „išauklėtu skoniu“, bet vaikiškai ir mitologiškai, suvokiame, kad tas „kuprotas

krabas“ tolimu aidu atsišaukia į senas legendas apie pasaulį, stovintį ant vėžlio nugaros. Ta prasme Lietuvos gimimas atitiktų giliai praeity ir giliai žmogaus sąmonėje glūdinčią poetišką vaizdą, taigi ir Gedos aprašymas iš šitos perspektyvos visai nebeatrodo toks „prozaiškas“ kaip anksčiau. Panašiai ir dešimt brolių tokioje atmosferoje keistai primena pasakos dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių, o ežero dugne vėžys vėžio-krabo-vėžio vaizdų tęstinume pasidaro tikrai reikalingas šalia brolių, kaip jų ir pasakos, ir tikrovės pati pradžia. Taip pat ir karvės, gyvuliai, jau nuo seno žemdirbių sąmonėje sujungti su kažkuo šventu, nuo ko pati gyvybė priklauso, randa Gedos eilėraščiuose sau pritinkančią garbės vietą. Juos aprašant išlaikytas kalbos kasdieniškas, šiurkštokeras tonas savo esme priklauso silpnesnei semantinei kategorijai negu mitologijos poetiška gelmė, ir užtat jis tampa tų mito implikacijų supoetintas, pakeltas iki savotiško sakralinio lygio, neprarandant tiesioginio ryšio su paprasta buitimi. Tuo būdu pašventinama ir ta buitis. Taip žiūrint, Geda darosi šiek tiek panašus į tokius plačiai laike išmėtytus lietuvių poetus, kaip Kristijonas Donelaitis, iš vienos pusės, ir Jonas Mekas savo *Semeniškių idilėse* – iš kitos, nes jie visi prastus šiurkščius žodžius peršviečia poetiška ugnimi.

Mitologinis pradas, specialios vaikiškos meilės pradas Gedos pirmoje knygoje yra patys svarbiausi, nes jie susiklosto į labai efektingą poetinių vaizdų sistemą kitoje jo knygoje *Strazdas*, išėjusioje 1967 m. Tai eilėraščių ciklas-poema apie Antaną Strazdelį, savotiška jo poetinė biografija. Pagrindinė rinkinio idėja prasišviečia paties Gedos pasisakyme knygos aplanke:

Motina, eidama į ežerą skalbti, nešdavosi ir mane. Prisižiūrėjau visokių paukščių, žuvų ir gyvulių, dar nemokėdamas kalbėti. Abiejuose ežero galuose kitados stovėjo po karčiamą.

Galbūt todėl sugrižau prie Strazdo.

Jis buvo aprėpęs Lietuvą – jos žmones, jautelius, pasvydusių Aušros žvaigždę užtvindęs begaliniu savo širdies gerumu; viską troško išsaugoti, išgelbėti nuo Nebūties.

Ir visa tai man pasirodė esą nesenstantys dalykai.

Ankstyvoje vaikystėje sąmonę užtvindžiusi gyvybės turtinga srovė privedė jau subrendusį Sigitą Gedą prie minties apie poeziją, širdies gerumą ir Strazdą. Vadinas, Gedos vaizduotėje ir žuvys, ir gyvuliai, ir Lietuva su savo karčiamom, ir Strazdas labai glaudžiai susirišo į vieną didelį jausmą, išreiškiamą vienu daugialypių vaizdu. To vaizdo pobūdis išėjo perdėm poetiškas ir mitologiškas, nes jo centre atsidūrė mitologine būtybe pavirtusi poeto Strazdo figūra. Atsimename, kaip *Pėdose* per visą Lietuvos dangų išsitiesė didžiulis rudas vieversys. Dabar panašiai persimaino ir Strazdas:

*Kai Drazdauskas iš po medžių
Kartą rinko uogeles,
Tai žiūrėjo tartum magas
į gamtos akis žalias.*

*Su galvijais, su vaikais
Jau šienavo Lietuva.
Besikeičiančiais vaizdais
Švietė didelė galva.*

*Štai Drazdauskas girdi strazdą
Leidžiant balsą per miškus
Apie tai, kad lazdos žalios
Sukuproja muzikus.*

*Ir ūmai pasaulis plečias –
Keliasi erdvė kaip gaubtas –
Ar ne angelas čia plazda,*

Išvartytas iš dangaus?

*O, kaip jūs ilgai artėjote –
Miškas – laukas – ganykla –
Žalias paukštis ir gamta –
Žemiška kažkas ir dieviška.*

*Vartosi prie žemės lygūs –
Žmonės – paukščiai – gyvuliai, –
Savo kelio atkakliai
Nuolat ieškanti gyvybė.*

*Ir Drazdauskas pasiryžo –
Didelė gamta tylėjo, –
Kai Žmogus į Paukštį grįžo,
Paukštis gi – į Žmogųėjo;*

*Atsivėrė Žmogui akys,
Paukščiui – plėtėsi širdis,
Du sparnu padangėj plakėsi
Kaip visa visa Būtis.*

*Kai dabar Drazdauskas traukė –
Pusė paukščio ir žmogaus –
Buvo – tarsi koks kentauras,
Žmogų–paukštį žemė jautė.
(Strazdas, p. 7–9)*

„Gamtos žaliuose akyse“ galime atpažinti naują variantą anksčiau matyto vaizdo: „žole apaugo mano akys“. Šiuo atveju Geda lyg ir atskleidžia mums savo metaforos-mįslės esminę prielaidą, būtent, kad gamtos-žolės-akių sąryšis iš paviršiaus (pvz., „matau žalią žolę“) yra nereikšmingas, o vidinėj dimensijoje, kurioje tik ir galima atsakyti į klausimą „na ir kas iš to?“, jis sukuria išgyvenimą, panašų į magiką – staiga pajustam savęs ir gamtos tapatumė išsisprendžia neįmanomybės paslaptis. Strazdą mums Geda pristato kaip asmenį instinktyviai arba, tikriau, „begaliniu širdies gerumu“ suradusį būties mįslės raktą. Kaip ta mįslė gyvenime veikia, įmanoma poezijoje išsakyti tik metaforine kalba, transformuojant patį to rakto laikytoją – Strazdą. Transformuojama panašiai kaip anksčiau išaugo, išsiplėtė ir su pasauliu sutapo Gedos rudas vieversys. Matome ir čia sparnus ir skrydį, ir erdvės svaiginantį augimą, bet kartu ir žymiai pagilintą, konkretizuotą simboliką: „Ar ne angelas čia plazda, / Išvartytas iš dangaus?“, „Kai Žmogus į Paukštį grįžo, / Paukštis gi – į Žmogųėjo“; „Du sparnu padangėj plakėsi / Kaip visa, visa Būtis.“ Ironiškai implikuotas kritusio angelo kilimas rodo toliau knygoj išvystytą tematiką Strazdo, kaip „puolusio kunigo“, kuris iš tiesų gal būtų už visus vyskopus šventesnis. Paukščio ir Žmogaus persikeitimas ir susilieėjimas tuo pat metu sukuria juos abu iš naujo, kaip aukštas mitologines sąvokas, kurias Geda ir skiria nuo kasdieninių, rašydamas abu žodžius didžiąja raide. Galų gale sparnų ir būties sutapatinimas prilygsta ankstesnei vieversio metaforai, tik išstobulintai iki galutinių savo implikacijų. Šitoks dievažmogis, kentauras ireina per visą knygą sėdamas meilę ir rinkdamas burtus Gedos žodžiais: „Iškėtojęs sparnus, / Strazdas Lietuvąaria“.

Šis Strazdas, kunigas, poetas, mergišius ir „pusprotis“, savyje sujungė tariamai prieštaraujančias savybes, kurių sintezei suvokti reikalingas tas pats dvasios praregėjimas, kuris leidžia atpažinti slaptus skirtingų daiktų ryšius, pateisinančius ir įprasminančius Gedos poetiškus vaizdus – metaforas. Visų pirma tarp kunigo, žynio, burtininko, mago ir poeto jau nuo pačios seniausios žmonijos

atminties buvo artimas ryšys, nes meno pradžia visuomet buvo artima religinei apeigai tuo, kad abu kūrė specialią kalbą, formą ir muziką norėdami pasiekti visagalybės šaltinį, pajėgiantį užkirsti kelią Nebūčiai, glūdinti už žinomųjų gamtos įstatymų ir už įprastinės logikos ribos. Užtat pati seniausioji žmonijos atmintis ir yra mitologinė tiek religijos, tiek ir meno prasme. Einant toliau, ypač svarbu suvokti, kad Gedos pasaulėjautoj religija, mitologija ir menas privalo turėti žmogišką prasmę organiško, erotinio išgyvenimo plotmėj, nes tai irgi yra viena iš daugialypių viską aprėpiančios meilės apraiškų. Geda ir jo Strazdas yra ne asketiško, bet organiško impulso poetai-kunigai. Todėl, ką pasaulis pasmerkia, kentaurui-Strazdui yra didelis ir prasmingas išgyvenimas, visai atitinkas jo mitologinę esmę. Štai Geda rašo:

*Ėjo Strazdas namo,
Truputėlį išgėręs, –
Sužydėjo ūmai,
Dangų uždengė gėlės.*

*Žmonės ritino akmenis,
Ganė karves, avis.
O virš jo – Moters Akys –
Augo, plėtėsi vis.*

*Atšuoliavo, iškilo –
O, gyvybės rasa –
Stačiakrūtė, juokinga,
Nuogutėlė visa.*

*Nuo Homero laikų
Tokias grobė kentaurai,
Kai iš ilgesio staugė
Tarp medžių lieknų.*

Toliau posmelis, primenantis moteris-plaštakes iš *Pėdų* eilėraščio:

*Kaip didžiulės plaštakės
Virš visos Lietuvos –
Pirmykštės spalvos
Šviečiančios Moters Akys.
(Strazdas, p. 20, 21)*

Bet didžiosios raidės ir pakili kalba gresia nuslopinti tą specialų stilių, tą rupumą, tariamą nesklandumą, kuris Gedai labai reikalingas, nes jam tai yra vienintelė priemonė išsivaduoti iš tradicinė poezijoje jau įprastos simbolių vartosenos, kurion įkliuvęs jis taip ir nebeišreikštų to ypatingo savojo jausmo, kuriame turi dalyvauti ne tik mitologiniai kentaurai tarp dangaus ir žemės, bet kartu ir purvas, trobos, karčiamos. Kitaip sakant, kad Gedos poezija išlaikytų vidinę savo tiesą, reikalinga, kad joje iš tikrųjų būtų, kaip Geda sako, „žemiška kažkas ir dieviška“. Tuo būdu meilė, dangiška ir žemiška, alkoholio ir prakaito tvaikas, burtų žodžiai ir giliai sąmonėj glūdintis mitologinis pradas susisieja Gedos poezijoje, susidėsto į aukštą žmogaus ir lietuvių gyvenimo prasmę.

Kada po *Pėdų* ir *Strazdo* pasižiūrime į 1972 m. išėjusią knygą *26 rudens ir vasaros giesmės*, iš pradžių nepanašu, kad tai tas pats poetas. Nebėra lakoniškų, trumpų frazių, ketureilių posmelių, aiškaus rimo. Nebėra ir vaikiškai entuziastingo „tautiško stilizuoto žaidimo žodžiais“. Vieton prastos, nors ir guviai valdomos piemenėlio dūdelės, dabar mums groja fantastiški Gedos vargonai. Ilgi,

komplikuoti sakiniai, sakytum, eina tolyn į miglotą mintį, peržengę net jiems parašyto taško ribas, arba kiti vėl sakiniai savo mintį pabaigia dar prieš savo galą taip, kad tolesnis žodis, kartais net ir kableliu neatskirtas, atrodo tartum naujo sakinio pradžia. Vieton vienos minties linijos, išvestos ištiesai per eilėraščių, dabar matom iškart bent keletą semantinių motyvų, iš kurių kiekvienas yra apsuptas savita metaforų sistema ir kiekvienas eina savo kryptimi, susipindamas kontrapunktiniais raštais su kitais motyvais ir juos paremiančiais vaizdais taip, kad galų gale visos kryptys užsilenkia ir susitinka viską jungiančioj eilėraščio idėjoj.

O vis dėlto pagrindiniai jo žodžių muzikos motyvai pasilieka tie patys, būtent, žmogaus pasaulėvaizdžio persimainymas gamtos aplinkoj mitologine kryptim. *Strazde* Geda rašė: „O, kaip jūs ilgai artėjote, [...] žalias paukštis ir gamta“, dabar galima sakyti, kad visa knyga ištiesai apgaubia skaitytoją tuo lėtu, fantastišku, įvairialypiu ir begaliniu gamtos artėjimu. Tai yra tartum tolimesnė kelionė į dvasios gelmę pro daugybę mitologinės sąmonės pašauktų pavidalų, vaizdų ir simbolių, kurie iš esmės visi yra vienos didelės meilės apraiškos. Kartais atrodo, tartum per savo trigubai ir keturgubai nuo kasdieninio kalbos lygio nutolusias metaforines konstrukcijas Geda ieškotų vieno, paskutinio burtų žodžio, kuris jį galutinai sujungtų su gamta, suteiktų jam mago galybę keisti ir kurti naujas gyvybės formas, dažniausiai pasiekiančias minties ir jausmo metamorfozę per žodį į daugybę pulsuojančių organizmų, kurie ne tik būtų, kaip *Strazdo* atveju, pusiau paukštis, pusiau žmogus, bet taip pat ir pusiau balsas ir paukštis, pusiau žmogus ir žolė, vanduo ir laikas, ugnis ir ūkanos, o galiausiai, ištiesai ir pilnutinai – mirties nugalėjimas. Šitaip Geda tęsia ir vykdo jo paties išsakytą *Strazdelio* troškimą „viską išsaugoti, išgelbėti nuo Nebūties“.

Kad šiek tiek arčiau susipažintumėm su tuo nauju ir stebinančiu *Sigitu* Geda. mėginsim bent iš dalies, bent paviršutiniškai panagrinėti vieną eilėraščių iš pirmojo knygos ciklo, pavadinto „*Delčia rudenė deivė*“:

*Žavi esi, rugiagėlių bedugne,
kur mano sielos niekas
neįleis: tu smėlio
lūpas, augalą
kaip ugnį
Tamsoj laikai,
apglobusi delnais,
alyvų žeme...
Gyvulio papėdėj
yra vėlė žaliuojanti, –
ji buria,
putotas marių dugnas, –
jis sužiūra ir
atgema, ir mėlynu*

*Balsu balandis šneka,–
kitados žmogus...
Mergelė kreipia savo snapą
laibą į skraidančiąja kriauklę...
Baukščios kregždės alsavimą
girdžiu...*

*Kaukėtas jūrų dugnas
priartėja: pasaulis, –
jis tik vienas, ir
dvasia –*

*neregima... Ovalas –
jo raudona apimtis...*

*Gimsti, ir baltos
mėnesienų galios
tave apsiaučia,
kolei vėl grįžti į jauną
mėnesį, į plačią
jūrų salą...*

*Auga ji ir plečias...
Nežinoma šio daikto
paslaptis... (p. 17–18)*

Visų pirma reikėtų atkreipti dėmesį į porą faktorių, išlaikančių eilėraščio vienybę per visus įvairiom kryptim nusitęsčius vaizdų pasikeitimus. Pastebėkime, pavyzdžiui, kad vienas struktūrinis elementas kartojasi: apgaubianti, ovalinė, į save grįžtanti linija. Rugiagėlių bedugnė – tai tarytum šulinys; smėlio lūpos – tai irgi anga, kuri pati laikoma apglobta delnais. Toliau matomas iš esmės ovalinis kriauklės pavidalas, sujungtas su paukščio figūra, kuri savo ruožtu atsišaukia į kiaušinio ovalą; tada pasaulis, tartum jis būtų saulės sistema, apibrėžiamas ovalu kaip žemės eliptinė kelionė apie saulę (o atsiminkime ankstesnį vaizdą: „smėlio lūpas, augalą, kaip ugnį tamsoj laikai“). Toliau eina apsiaučiančios „baltos mėnesienų galios“ ir grįžimas į apvalų mėnesio pavidalą, į vandens apgaubtą jūrų salą. Gyvybės pradžios forma: ovalas, kiaušinis, formos pobūdžiu apsiribojanti begalybė, – kartojasi planetų kelyje, jūrų saloj ir komplikuoiose metaforinėse formulėse: „rugiagėlių bedugnė“, „smėlio lūpos“, galbūt net ir gaubtas jūrų dugnas, kaip atvirkščias dangus. Tai tartum sudaro pagrindinį eilėraščio tvirtinimą, tezę, apsuptą pagalbiniais vaizdais: kalbama apie gyvybės augančią paslaptį.

Tos vientisos eilėraščio šerdies pajutimui sustiprinti Geda jame tarsi užšifruoja tradicinės formos pasikartojimus, išlaikančius vienybę, būtent, ritmą ir rimą. Pažiūrėję į atspausdintą eilėraščio formą, pradžioje neįtartume, kad jame galėtų būti paslėpti pėdsakai tradicinių ketureilių arba porinių rimuojančių eilučių, bet šios formos pradeda skambėti sąmonėj eilėrašty skaitant balsu. Tada pamatom, kad iš dalies jį galima perrašyti kitu būdu, kaip gal archeologai kad sudėsto senos vazos linijas:

*Žavi esi, rugiagėlių bedugne,
Kur mano sielos niekas neįleis,
Tu smėlio lūpas, augalą, kaip ugnį
Tamsoj laikai apglobusi delnais.*

Penkių pėdų jambai, kryžminiai rimai, kokių jau daug mūsų poezijoje esame matę. Tolesnės dvi eilutės irgi šiek tiek primena tradicines formas, bet savotišku, atvirkščiu pagrindu: rimuojasi ne paskutiniai, bet pirmutiniai eilučių žodžiai, o ir pats rimas yra tik apytikris:

*Alyvų žeme
Gyvulio papėdėj*

Tada galime grįžti vėl prie penkių pėdų jambų, tik šį kariaj ketureilis turi porinį rimą:

*Yra vėlė žaliuojanti, – ji buria,
Putotas marių dugnas, – jis sužiūra*

*Ir atgema, ir mėlynu balsu
Balandis šneka, – kitados žmogus.*

Eilėraščio centras nesiduoda perrašomas pagal tradicinę eilėdarą:

*Mergelė kreipia savo snapą
laibą į skraidančiąja kriauklę...
Baukščios kregždės alsavimą
girdžiu...*

*Kaukėtas jūrų dugnas
priartėja: pasaulis, –
jis tik vienas, ir*

Šių eilučių visumoje, nepaisant visko, išlaikytas pagrindinis viso eilėraščio jambinis ritmas. O už jungtuko „ir“ – vėl serija maždaug atpažįstamų rimuojančių eilučių su šiek tiek nelygiu ritmu ir su vienu pertraukimu:

*Dvasia neregima... Ovalas –
Jo raudona apimtis...*

*Gimsti, ir baltos mėnesienų galios
tave apsiaučia, kolei vėl grįžti
į jauną mėnesį, į plačią jūrų salą...
Auga ji ir plečias...
Nežinoma šio daikto paslaptis...*

Kaip matome, nėra įmanoma visą eilėrašį gražinti į kokią nors tradicinę „pirmykštę formą“, bet iš dalies ji ten yra, ir kiek ji jaučiama, tiek išlaiko vientisumą tam tikros įtampos su „nereguliariomis“ eilutėmis, kuriose turinio atžvilgiu įvyksta esminiai gyvybės sukūrimo momentai, tartum didžiausios simboliais apgaubtos paslaptys.

Šalia tų bendrų eilėraščio struktūros bruožų, jame yra ir vaizdų bei metaforų vienybė, kurią, tačiau, galime aiškiau pastebėti, metę platesnį žvilgsnį į aplinkinius eilėraščius, per kuriuos tęsiasi tos pačios metaforų struktūrą pateisinančios pagrindinės prielaidos. Pradiniai vaizdai, „rugiagėlių bedugnė“, kuri apgaubia „smėlio lūpas“ ir jose esantį „augalą kaip ugnį“ (tartum tai būtų liežuvis – juk žinome pasakymą „ugnies liežuviai“, – kuris augalu tapęs, kalbėtų gamtos aistringa kalba), išlaužo tam tikrą giminybę su trečiajame ciklo eilėraštyje paminėta „ugnies bedugne“, kuri jaunystėj, poetas sako „lyg sapnas atsivėrė prieš mane“. Kaip matome, abiem atvejais prieš mus liepsnojanti anga, kurios interpretacija po žodžio „jaunystė“ ir po „ugnies liežuvio“ implikacijos, tartum tai būtų Šventosios Dvasios apsimetimas, pasidaro įmanoma staigaus įkvėpimo, dvasios praregėjimo, atsivėrimo kryptim. Ovalo raudona apimtis primena tiek planetų kelią, tiek ir pačią saulę, apie kurią jos sukasi, taigi ir vėl tam tikru atžvilgiu planetų apgaubtą liepsną, jų pačių (arba bent žemės) gyvybės šaltinį, kaip ugnies liežuviai evangelijoje yra ekumeniško dvasinio gyvenimo pradžia, o gėlės žiede – piestelėj – augalo apsisavinimo, jo gyvybės tęstinumo pradžia. Iš tokio vaizdų sugretinimo ir išryškėja, ką anksčiau bandėme pasakyti, kad įvairios būties pakopos Gedos poezijoje liejasi į vieną sudvasintą sąvoką, kurios prasmė yra besikartojančios gyvybės teigimas ir mirties nugalėjimas.

Anksčiau taip pat minėjome Gedos eilėraščiuose susipinančius ir eventualiai susiliejančius semantinius motyvus su savo metaforų grupėmis. Vienas iš tokių motyvų šiuo atveju ir būtų šis „apgaubtos ugnies“ įvaizdis su savo metaforose išryškėjančiomis įvairialypėmis, bet į vieną sąvoką sugrįžtančiomis prasmėmis. Kitas panašus motyvas atsiskleidžia gėlės-moters-paukščio ir žolės

besikeičiančiuose pavidaluose. Mūsų nagrinėjamam eilėrašty matome tokius vaizdus, kaip „rugiagėlių bedugnė“, „alyvų žemė“ ir ta „gyvulio papėdėj“ burianti ir „žaliuojanti“ vėlė. Taip pat prieš mus „balandis, kitados žmogus“, mergaitė-paukštis, kriauklė, skrendanti kaip paukštis, ir intymus „baukščios kregždės alsavimas“. Kituose eilėraščiuose šitiems vaizdams atsiliepia „alsuojanti žibuoklė“, kuri tuo savo alsavimu ir jungiasi su baukščiaja mūsų kregžde; dar kitoj vietoj šitas vos atsekamas mažytis drebantis alsavimas įgyja metaforinę išraišką, pakeliančią jį į aukštą dvasinę plotmę: „pavasarij regėjau aš žibuoklę, / Dievo lapą ji skleidė“. Šį vaizdą jungiame su alsavimu todėl, kad mažas žiedlapis gali mūsų akyse „skleisti ką nors tada, jeigu matom, kaip jį judina vos juntamas vėjo dvelkimas, žemės alsavimas. Kita vertus tos rūšies gamtos įvykio intymumas ir šventumas jaučiamas, pavyzdžiui, ir Antano Baranausko *Anykščių šilėly*, kur sakoma: „vidurnaktį taip tylu, kad girdi, kaip jaunas / Lapas arba žiedelis ant šakelės kraunas“. Mes jaučiame, kad čia irgi, grįžtant prie paties Gedos *Strazdo*, vyksta „dieviška kažkas ir žemiška“. Tas paukščio, gėlės alsavimas jungiasi su mėlynu balandžio balsu tuo, kad abiem atvejais už jo glūdi žmogaus sąvoka, ir dar tuo, kad, pavyzdžiui, kitame ciklo eilėraštyje kalbama apie „kregždę dumblotą“, kuri „mėlynu snapu likimą rašo“, taigi atkartoja aukštesnė plotmė tą pačią kregždę, snapą, mėlyną spalvą ir balandžio kalbėjimą, panašų į likimą. Tas viskas palengva ir leidžia mums suprasti, kad smulki žemės gyvybė gali būti savaip šventa arba magiška. Iš čia kyla ir mūsų galia atsilipti į implikacijas vaizdo „gyvulio papėdėj yra vėlė žaliuojanti“. Kitur cikle rasim lyg ir šio vaizdo interpretaciją: „nedrįsk paliesti samanų / dievų pažeisi sielą“. Ši mintis yra tikrai religinga, tiek pagoniška, tiek ir krikščioniška, Šv. Pranciškaus prasme. Dar galime paminėti visame cikle kartkartėmis minimą žiogą, „dievų parankinį“, kuris toks mažas, žalias, anot Donelaičio „dyvinas“ ir dieviškas, tikrai gali būti kaip ir žolė, „vėlė žaliuojanti“. Per paukščio sąvoką, per moterį, per žiedą iki žolės prasitęsia tada tam tikras gyvybės dieviškumas, kuris savo ruožtu grįžta į anksčiau aptartą semantinį apgaubimą ir ugnies motyvą (prisiminkime „rugiagėlių bedugnę“), įgydamas ir visas jo simbolines implikacijas.

Neturint laiko smulkiai išnagrinėti visų šio eilėraščio aspektų, paliksime jį „pakeliui į supratimą“ ir pereisim prie visai kito Gedos eilėraščių ciklo „Nakties žiedai, septyni paskyrimai Fransua Vilonui“, kuris buvo išspausdintas 1972 m. antrame *Pergalės* numery. Viduramžių poeto Francois Villon figūra turi tam tikrų panašumų su mūsų Strazdeliu. Abu buvo poetai, abu persekiojami, laikomi kartais net pamišėliais, abu savo gyvenimo būdu aštriai skyrėsi nuo to, kas jų socialinei padėčiai buvo priimta, būtent, Strazdeliui kunigo, o Villonui – *magister artium*, mokslo žmogaus elgesys. Francois Villon buvo dar ir vagis, plėšikų, pakaruoklių draugas, maištininkas prieš įvairias žemės galybes ir didelis mėgėjas be saiko užkasti ir išgerti. Iš tų visų nepriimtinių savybių sumos, iš jų įtampos kilo didelis poeto talentas. Tas talentas skurdo ir augo chaotiškoj XV a. Paryžiaus aplinkoj, kur siautė maras, vagys, priespauda ir karčiamų linksmas erzelis. Geda, šiltai atjausdamas Villono maištingumą, respekto stoką ir draugystę su stikleliu, pats savo eilėraščių cikle susikaupia prie dviejų Villono gyvenimo ir kūrybą plačiai apgaubiančių temų: meilės ir mirties. Tos temos, kaip matom, artimos ir 26 *giesmių* tematikai. Yra ir tam tikrų eilėraščio formos panašumų: tas pats labai komplikotas, tariamai „siurrealistinis“ žodžių raštas, ta pati tendencija vaizdų pasikartojimais ir semantinių motyvų eventualių susijungimu pasiekti eilėraščio vienybės kurioj nors minties plotmėj.

Pažvelkime arčiau į pirmąjį šio ciklo eilėrašį – „Pynė – likimas, kaukolė ir rožė“:

*Likimas vėlei bus man maloningas:
aš ją surasiu, tįsančią smėly, –
tamsiausią rožę, nes rugpjūtis sninga,
nes mano sniego rūmai dulkini;
atsinešiau aš kaukolę ir rožę
ir užmigau ant jūros akmenų,
nes juodos liepsnos ėmė ryti godžiai
džiaugsmus ir laimę vystančių dienų,
būtybės skaisčios...*

*Likimas vélei bus man maloningas:
štai tu ir jūra, miegančios smėly,
ir juodas paukštis ant krūtų sustingo,
ir medžių nuodas, ir daina kely
nutolstančių žemės piligrimų;
pakėliau kaukolę, tamsių nuodų pripyliau,
jau pasiūlgau vakaro taurės,
didingos naktys, lai virš seno Rymo
manosios meilės žiedas sužėrės,
būtybės skaisčios...*

*Likimas vélei bus man maloningas:
čia motina, čia jūra, o smėly
sutviskę rožės sako man: pradingo
svajojimai jaunystės dideli,
pusny lakiojoj skamba tavo vardas,
aš akmeny įbrėžiau: danguje,
kupliuosius dievo želmenis suvarčius,
atgims seniai prapuolusi svaja,
būtybės skaisčios...*

*Likimas vélei bus man maloningas:
miegot po jūra, vakaro smėly,
kraujuoti kalavijai nebesminga
į smilgos veidą, gema dideli
ir tylūs žodžiai, akys prasiplėtusios, –
tai sniego lūpos, tai auksinis miestas,
krūties spenelis ir žiedai keli,
būtybės skaisčios...*

*Likimas vélei bus man maloningas:
aš prisikelsiu gelzganam smėly,
žiūrėk, žiūrėk, virš mano veido sninga,
ir eina žemės liepsnos mėlynyn,
aš priskyniau sapno šalavijų
ir užmigau, ir niekas neprišauks,
ties tavimi, smėlėtai susivijęs,
dvilypis jūrų augalas išaugs,
būtybės skaisčios...*

Eilėraštis, kaip Geda sako, yra pynė – vadinasi, jame susipina, įvairiais būdais tarp savęs tiesiogiai ir netiesiogiai santykiauja daugelis motyvų arba pagrindinių vaizdų. Pirmas skaitytojo žingsnis būtų tuos motyvus atpažinti, o tada – suvokti, kaip jie tarpusavy santykiauja, kiek jie pasikeičia vienas kito paveikti. Galų gale, jei tai įmanoma, turėtų išryškėti eilėraščio slaptoji vienybė arba jo idėja.

Stambiausius motyvus mums Geda pats išvardija: likimas, kaukolė ir rožė. Jų interpretacija nesunki, nes kaukolė ir rožė – tai jau seniai poezijoje pažįstami mirties ir meilės simboliai. Jų neoriginalumas eilėraščiui šiuo atveju nekenkia, nes, kaip atsimenam, tai yra paskyrimas viduramžių poetui, kaip tik rašiusiam tuo metu, kada rožė ir kaukolė ypač išpopuliarėjo, kaip aukštos riteriškos meilės amžinumo ir gyvenimo praeinamumo ženklai. Jų abiejų absoliutus viešpats buvo likimas – antrasis laiko vardas.

Taigi reikėtų laukti eilėraščio apie meilę ir mirtį likimo rankose. Likimas, jeigu maloningas, gali žmogui dovanoti laiko grįžimo iliuziją, būtent, atmintį. Skaitome: „Likimas vélei bus man maloningas: / aš ją surasiu...“ Tačiau gamtovaizdis, kuriame surandama, Gedos parinktas toks, kad jis ištaisai išreiškia laiko praeinamumo kategorijas: jūra, kuri nuolat likdama amžina, nuolat keičiasi; akmuo, kurio kietas galutinumas yra tik iliuzija, nes jis galop praeina ir virsta į smėlį, kuris, kaip žinome, yra ir pagrindinė medžiaga, ir variklis to pirminio laikrodžio giltinės rankose. Užtat ir smėlyje rasta buvusioji meilė – rožė – nebus, kaip lauktume, skaisčiai raudona, bet pajuodusi, kaip mirtis, kaip vėliau eilėrašty naktis, kurios taurės poetas pasiilgo, ir kaip juodos pražūties liepsnos. Ta kryptim mąstydami pažinsim ir prasmę žodžio „sninga“: tai mostas pačiam Villonui, jo dideliame atsidusimui „Mais ou sont les neiges d’antan“ iš garsiojo eilėraščio „Balade des dames du temps jadis“. Smėlis, sniegas, sniego rūmai, dulkės – išnykstančiojo laiko žymės – veda prie daiktiško mirties simbolio, kaukolės, ir prieš mus iškyla pagrindinė eilėraščio situacija: „atsinešiau aš kaukolę ir rožę“ į pajūrį, į dviejų tariamų begalybių, žemės ir vandens, susitikimo tašką laiko ženkle.

Tolesnius eilėraščio posmelius galima skaityti kaip seriją šio pagrindinio momento transformacijų, išvystančių iš šio vaizdų ir simbolių santykio kylančios logikos galimybes. Pastebėkime visų pirma posmelius apgaubiančią formulę: „Likimas vélei bus man maloningas – būtybės skaisčios“. Ši formulė apibrėžia kiekvieno posmelio minties raidą nuo mirties ir laiko akivaizdoj ironiška tapusios likimo malonės iki virš visa ko išskylančio tvirtinimo, kad tam tikras meilės pradai, tam tikra serija išgyvenimų, kaip kokios gilios esmės, vis dėlto pajėgia atsilaikyti prieš likimo galią, peržengti galbūt ir laiką, ir mirtį. Kokios tos esmės, galime pajusti, stebėdami, iš ko kyla galutinis refrenas kiekviename posmelyje. Pradžioje „džiaugsmas ir laimė vistančių dienų“ lyg ir skiria džiaugsmą ir laimę iš laimės eigos, nes dienos gal ir vysta, bet išgyvenimas kaip toks yra laiku neišmatuojama kokybė. Toliau: „manosios meilės žiedas sužėręs“ yra tiesioginis priešpriešinimas juodai meilės rožei ir tolesnėms to simbolio transformacijoms posmelyje: juodam paukščiui ir nuodingam medžiui (maro simboliai, susiję su Villono gyvenimo laikotarpiu), kaukolei ir nutolstančiai piligrimų dainai (šito vaizdo mirtim dvelkiančias implikacijas galime atpažinti dar iš Brazdžionio poezijos). Ta prasme „būtybės skaisčios“, tos paslaptingos mirčiai nepavergtos esmės įtraukia savo tarpan ir poeto meilę. Ta pačia kryptim veikia ir kitų posmelių pabaigos: „atgims seniai prapuolusi svaja“, „krūtis spenelis ir žiedai keli“ iki komplikuoto ir dviprasmiško vaizdo: „dvilypis jūrų augalas“, kurio šaknys siekia ankstesnę Gedos knygą *26 rudens ir vasaros giesmės*, nes tai ir vėl magiškas augalas, kilęs iš meilės ir mirties, iš prisiminimų ir prisikėlimo. Kaip žmogaus meilės sudvasinta ir transformuota gamtos apraiška, jis turi gilią prasmę ne tik šiame eilėraštyje, bet ir visame Gedos poetiniame pasaulyje.

Galima sakyti, kad visa eilėraščio evoliucija posmelių gaubiančio refreno rėmuose veda į šį centrinį, galutinį simbolį, kuris tada struktūriniu požiūriu tiesiogiai išbalansuoja refreną, nes jo dvilypumas kaip tik ir simbolizuoja dvilypę refreno prigimtį: „maloningas likimas“, duodąs prisiminimą, ir „būtybės skaisčios“ amžinybės plotmėj. „Smėlėtai susivijęs“, šis augalas savyje sukaupia dvi per visą eilėrašty einančias vaizdų serijas. Viena iš jų prasideda su „tamsiausia rožė“ ir sujungia organiško pobūdžio metaforas, taip pat ir metaforas, kuriose tam tikrą vaidmenį atlieka juoda spalva ir jos transformacijos. Visų šių vaizdų užnugary glūdi erotinės meilės ir idealios meilės sąvokos, moters figūra ir keletas mirties bei prisikėlimo pavidalų. Pirmam posmelyje mirties paliesta tamsiausia prisiminimų rožė turi savo atitikmenį – juodas liepsnas, kurios taip godžiai ryja „džiaugsmus ir laimę vistančių dienų“, šie du vaizdai jungiasi tuo, kad abiejuose lemiamą reikšmę turi juoda (arba tamsi) spalva ir tuo, kad abudu išreiškia vistančią, mirštančią meilę. Jie taip pat intymiai santykiauja su antrąja pagrindine į „dvilypį jūrų augalą“ vedančia metaforų serija, kurioje svarbiausi elementai yra kaukolė, akmuo, sniegas, dulkės, smėlis ir kuri atsiremia į užgimimo ir į jūros simbolius, atstovaujančius užsimiršimui, mirčiai. Tuo būdu tamsiausia rožė, kurią poetas randa „tįsančią smėly“, sudaro abiejų metaforų serijų užuomazgą. Jų tolesnį santykiavimą galima išreikšti klausimu ir atsakymu: kodėl aš rasiu (prisiminsiu) savo žuvusią meilę (rožę)? – todėl, kad pajutau artėjant senatvę, užsimiršimą – rugpjūtis sninga, sniego rūmai dulkinai. Smėlis, sniegas, dulkės

pasikeičia į kaukolę, į jūros akmenis, ir mirtis veikia per abi vaizdų serijas: „užmigau ant jūros akmenų“; „juodos liepsnos ėmė ryti godžiai...“

Antrame posmely rožė išaiškinama kaip asmuo, moteris, į kurią galima kreiptis „tu“ ir kurią supa tolimesni „rožės serijos“ įvaizdžiai: juodas paukštis, medis, medžių nuodas. Abiejų metaforų serijų santykis antram posmely pažengia pirmyn mirties išsipildymo kryptimi. Palyginkim „atsinešiau aš kaukolę ir rožę“ su „pakėliau kaukolę, tamsių nuodų pripyliau“. Toliau einantys žodžiai, poetui iškėlus „vakaro taurę“, yra tartum mirties puotos dedikacija: „didingos naktys, te virš seno Rymo...“ Bet čia pat turim atkreipti dėmesį, kad kaip tik ši dedikacija, kuri prasideda pasidavimu mirčiai, persilaužia į apsisprendimą už meilę kitoj, galbūt pomirtinėj dimensijoj: „manosios meilės žiedas sužėrės“. Tas žiedas – tai ta pati, bet persimainiusi „tamsiausia rožė“.

Trečias posmelis tęsia tą persimainymą toliau. Pažvelkime į seriją: tamsiausia rožė, tįsanti smėly; „tu ir jūra, miegančios smėly“; persilaužimas: „manosios meilės žiedas sužėrės“ ir jo išsivystymas: „smėly sutviskę rožės“. Ši serija ateina kartu su kita, kur vaizdai susideda iš „rožės“ ir „kaukolės“ metaforų linijų santykiavimo: „užmigau ant jūros akmenų, / nes juodos liepsnos ėmė ryti godžiai“; „medžių nuodas“; „pakėliau kaukolę tamsių nuodų pripyliau“, po to persilaužimas: „didingos naktys“ ir jo išplėtojimas trečiajame posmely: „pusny lakiojoj skamba tavo vardas“; ir pasiryžimas meilės amžinumą tiesiog įrėžti į mirties simbolius: „aš akmenų įbrėžiau: danguje (pomirtinė dimensija) kupliuosius dievo želmenis suvarčius (naujas, amžinybėn transformuotas rožės pavidalas) atgims seniai prapuolusi svaja“ (tiesioginis paneigimas ankstesniojo: „pradingo svajojimai jaunystės dideli“).

Ketvirtas posmelis susumuoja dvilypį mirties-prisikėlimo serijų išsivystymą: „miegot po jūra vakaro smėly“. Smėlis ir miegas – tai mirtis, o žodžiuose „po jūra“ glūdi jau lyg ir pažadas būsiančio dvilypio jūrų augalo – prisikėlimo. Toliau posmely netikėtai turtingas vaizdas: „kraujuoti kalavijai nebesminga į smilgos veidą“ paneigia vakarą (nebėra besileidžiančios raudonos saulės? spindulių, prasmingančių pro žolę) ir po to vėl transcendentinė amžinybė, šį kartą tiesiog sujungta su poezijos jėga: „dideli ir tylūs žodžiai“. „Aukštinis miestas“ atsišaukia į „seną Rymą“, o „krūties spėnelis ir žiedai keli“ – dabar jau tamsos nustoję buvusios rožės atitikmenys.

Paskutinis posmelis tiesiai kalba apie prisikėlimą amžinybėje: ir „prisikelsiu“, ir „užmigau“. Tuo tarpu toje, ne transcendentinėj tikrovėj, kurią gali paliesti mirtis, pasilieka viso eilėraščio metaforų santykiavimą vainikuojantis dvilypis jūrų augalas, magiškas Gedos pasaulio želmuo.

Kaip matome, ir visa Gedos poezija yra savotiškas didelis augalas, medis. Šaknis giliai suleidęs į tėvynės, gyvybės meilę, jis iškyla gana paprastu kamienu *Pėdose* ir po to vis daugiau ir daugiau išsišakoja, susiraizgo tolesnėse knygose, neprarasdamas tačiau savo organiškos ir magiškos esmės. Mūsų poezijoj Gedos balsas skamba labai „moderniškai“, nors tuo pat metu jo žodžiai siekia daugiau senų senovės mitologiją ir simboliką, negu lauktume iš XX a. pagimdyto eksperimentinio ir miestiško požiūrio į meną. Iš esmės Geda lieka, kaip ir daugelis kitų pačių geriausių mūsų poetų, tikru gamtos dainium, kurio talento atsiskleidimui nereikia asimiliuoti mechaniškos ir akmeninės miesto tikrovės. Kaip tik dėl to susilieji su gamta galbūt ir mirties, pražūties gaidos jo poezijoj nejučia persiformuoja į prisikėlimo, amžino gyvybės tęstinumo pažadą.